

A túlélés művészete

Galgóczy Árpád emlékirat-sorozatának első kötetéről

SZMESKÓ GÁBOR

A költő-műfordító Galgóczy Árpád Lermontov-, Puskin- és Blok-fordításai miatt vált ismertté, emellett számos 18–19–20. századi orosz, illetve ukrán költő, író művét ültette át magyar nyelvre. Paradox módon élete talán legkegyetlenebb éveinek – mintegy 13 éves szovjetuniói „kirándulásának” – köszönheti, hogy kiválóan megtanult oroszul. 1947-től 1954-ig különböző munkatáborok lakója volt. Azért „csak” 7 évig, mert Sztálin halála után Hruscsov fokozatosan felszámolta a lágereket. 1954-ben a hazatérés kilátástalansága miatt a Szovjetunióban maradt, munkát vállalt (tűzoltóként csapatott lett), majd 1955/56-ban elvett egy lágerből szabadult lengyel nőt – két gyermekük született távol a hazától

Kényszermunka a Balti–Fehér-tengeri csatorna építésén, 1931–1933 (Gulag-gyűjtemény, Tomasz Kizny)

–, s csak 1960-ban tudtak a megfelelő papírok megszerzésével visszatérni Magyarországra. E szűk húsz év történetének lenyomatát közvetíti háromkötetes emlékirat-sorozata: *A túlélés művészete* (2007), a *Fények a vaksötétben* (2008) és *Az alagút vége* (2009), jelen tanulmányban az első kötet kerül elemzésre, bemutatásra.

A túlélés művészete Galgóczy „Gulag-élményének” első három évét mutatja be. A szerző két diáktársával Mátészalkán 1945-ben (17 évesen) fegyveres szervezkedésbe kezdett a Vörös Hadsereg ellen. Csoportjukat hamarosan elfogták, s többszöri letartóztatás után fejenként 20 év kényszermunkára ítélték

őket. Ezt követően „ha földrajzilag nem is, de »ideológiailag« nyílegyenes út vezetett Budapesten, Sopronkőhidán és Lembergen keresztül a Gulágba”.¹ 1948 elején érkeztek a cseljabinzski lágerbe, ahol barátjával, Tóth Lászlóval (Lalival, akivel együtt szervezkedtek ’45-ben) hamar rádöbbsentek a tábor életlenségére. A láger gyengélkedője számított a legkényelmesebb helynek, ezért kivizsgálásra jelentkeztek, ahol higanyos lázmérőjük rázásával olyan testhőmérsékletet tudtak „előállítani”, mely elég volt ahhoz, hogy befeküdhesse a kórházba. Itt sem érezték magukat biztonságban, ezért esténként a kórház mellékhelyiségének jeges falához nyomták a hátukat, s az így „megszerzett” tbc-gyanús lázzal, valamint a főorvos szimpátiája miatt továbbjutottak a Központi Kórházba, ahol a környező lágerek súlyosabb betegeit gyűjtötték össze. Itt Lali közbenjárására remek kapcsolatot alakítottak ki a röntgenorvossal, aki ennek megfelelő utasításokkal látta el a főorvosnőt – helyzetük így tűrhető volt. Egy váratlan fordulattal Galgóczyék kikerültek a kórházból, aminek az oka a politikai foglyok Szibériába hurcolásának előkészítése volt. A munkatáborban – a hova átmenetileg kerültek – Galgóczynak megfagyott a lába, de így is vagonba tették, hogy társaival borzalmas körülmények között szállítsák Karabászig. Innen Szpászokra gyalog kellett menniük, eközben búrán² támadt rájuk, mely eltörölte az őrző-őrzött szembenállását, hogy a túlélni akarók csoportjában olvassza egybe őket. Szpászkon Galgóczy és Lali kórházba kerültek. Miután Galgóczy felépült (a nagylábujjáról lefagyott hús visszánőtt), kikerült a kórházból, ahol nem kellett munkába állni, mert fény derült rajtehetségére, s először csak az egyszerű rabok, majd a barakkfőnök, de később a táborba zárt „rablók” (maf-fiózó) portrérajzolója, s így kivételezettje lett. Nem elhanyagolható, hogy Galgóczy ebben a politikai elítélteket gyűjtő táborban találkozott Oszvald Plebejszkijjal (becenevén Vájljával), aki bevezette az orosz irodalmi nyelv és az orosz költészet rejtelmeibe, s aki végül is elindította azon az úton, hogy műfordító legyen.

A szövegben többnyire egyes szám első személyű elbeszélővel találkozunk, aki lineáris előrehaladásában a résztvevő szemzőgéből láttatja a történeteket. Ezen kívül megjelenik ennek az elbeszélőnek egy későbbi tudatállapota, aki ebből a visszatekintő perspektívából elemzi, értelmezi az eseményeket. Más kereteken belül ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy Galgóczy többnyire lineáris történetvezetéssel él, de – talán bizonyos po-

étikai eszközök hiánya miatt – több helyen alkalmazza a megírás pozíciójának szemszögét (retrospekció).

A történettel kapcsolatban a befogadóban nagy valószínűséggel megfogalmazódik egy olyan (reflektált vagy reflektálatlan) előzetes elvárás, mely a munkatáborok borzalmait átélő általános európai tudat szerves részeként artikulálódott, nevezetesen az, hogy a szövegnek a borzalmak elbeszélését kell bemutatnia. Ez az elvárás azonban megdőlni látszik a szövegben, mivel az nem az embertelen állapotokra koncentrálnak, hanem *A túlélés művészetét* mutatja be. Talán nem könnyű megtalálnunk az okát annak, hogy ez miért alakulhatott így. Galgóczy visszafogottsága ugyanúgy oka lehet, mint a történések távolsága, melynek köszönhetően a túlélés ténye és az ahhoz vezető út sokkal erősebben kidomborodott, mint az adott pillanat elviselhetetlensége. Nyilvánvalóan számot kell vetnünk az elhallgatás esetleges jelenlétével is. Ahogy például a Tömörkény-novellák parasztjainak nincs nyelve a kilátástalanság, a mélyszegénység kifejezésére, úgy Galgóczy sem képes a megpróbáltatások megjelenítésére. Az erre irányuló próbálkozások egysíkúsága, ritkasága hívja fel a figyelmet az elbeszélhetetlenségre.

S való igaz, nehéz kérdés elé kerül egy regényíró, amikor dehumanizáló eseménysorozatot kell ábrázolnia. *A túlélés művészetének* olvasása első benyomásra talán eltávolítja a befogadót – valóban csalások, és „bratyizások” történetéről kell olvasnunk, de felvetődik a kérdés, hogy vajon mennyiben különbözik a szpászi láger mikrotársadalma az azt körülvevő világ struktúráitól. Ezen kívül még számtalan probléma kiragadható a regénytérből. Egyet még mindenképpen meg kell említenünk: az Ember és az emberi akarás drámai találkozását. Nem új problémáról van szó, azonban minden olyan tapasztalat, amely az embert elembertelelti, újra és újra megrázza az európai gondolkodót. A szövegben is megtaláljuk azokat az elemeket, melyek azt sugallják, hogy a gondolat, az eszme az ember ösztönös élni akarása, vagy következő lépcsőfokon a létminimum fölé törése, s végül a kényelmesebb élet akarása után kap csak szerepet. Ez annak a tapasztalata, hogy az ember inkább biológiai, mint erkölcsi lény.

Fontos megjegyezni, hogy ez nem Galgóczy méltatása, hanem egy általános tapasztalat megjelenése a szövegvilágban. Olyan megállapítás, mely Galgóczy művében nem igazán tematizálódik reflektált, nyílt módon – annál inkább a hadifogoly sorsot bemutató Örkény István *Lágerek népe* című művében: „A kezdet kezdetén, az »őskorban«, mikor a létért harcolt, nem érzett semmit a világon. Élni akart. Élni annyi, mint önzőnek lenni. Magányos volt. Sötétség és kemény burok vette körül, s ő oly egyedül volt benne, mint egy mogyoró.

Még irigységet sem ismert. Ha éhes volt, és másnál kenyeret látott, észre sem vette, hogy a kenyér másé, csak azt látta, hogy kenyér. Kenyér, amit el kell lopni, és meg kell enni.²³

Örkény írása jó lehetőséget ad arra, hogy megvilágítsuk Galgóczy művét. *A Lágerek népe* a történések irodalmi, művészi szintre emelésén keresztül kívánja a befogadót elvezetni a tragédia megpillantásához. Ezzel szemben Galgóczy szövege nem művészi igényű memoár, kevésbé irodalom, sokkal inkább kordokumentum, szikár önéletírás. Érdekes eltérés mutatkozik a történetek

megírásával, a valóság ábrázolásával kapcsolatban. Örkény már a mű előszavában is reflektál a medialitás problematikájára: egy megtörtént eseménysornak kell szöveggé válóként realizálódnia, mely nyilvánvalóan nehézségeket vet fel. A szöveg–valóság–igazság fogalomhármass viszonyát kell értelmezni. Ehhez járul hozzá az objektivitás problematikája. Ennek persze vannak mankói, például források beemelése a szövegbe, de így is beleütközünk abba a nehézségbe, hogy egy elbeszélő nézőpontjával találkozunk, ami kizárja a teljes objektivitás lehetőségét, szükségszerűen az egyéni rendezővel önkényébe süllyed. Ezzel szemben Galgóczy nem vet fel hasonló jellegű problémákat, az eseményeket egyszerűen megtörténtnek tekinti, amellyel azt az írói gesztust követi, amely szerint valóság, igazság és megírás között nincs különbség. Véleményem szerint ebből az eltéréstől adódnak a művek eltérő prózapoétikai megoldásai.

A szöveget gazdagító megoldásnak tekinthető az elbeszélőnek az a törekvése, hogy nem pusztán saját történetének előadására összpontosít, hanem más sorsok láttatását is igyekszik bevonni az elbeszélés folyamába. Így novellaszerű betétekként jelennek meg olyan – mellékszereplők által előadott – történetek, melyek tovább szélesítik a szövegből kiolvasható Gulag-tapasztalatot. Érdekes aspektusa ezeknek a rövid történeteknek, hogy Galgóczy sokkal nyíltabban képes ábrázolni a bennük megjelenő emberi szenvedést.

Galgóczy könyvét tehát nem prózapoétikai szempontok teszik súlyossá, nem is a megjelenő (vagy éppen a meg nem jelenő) borzalom. Talán legfontosabb közölnivalója, hogy az elszendődökkel megtörténtek az események, nem uralták azokat. Láttak, gondolkoztak, terveztek és reméltek. Nem sematikus figurákról olvashatunk, hanem hétköznapi, hús-vér emberekről. S bő

Tábori kórház a Balti–Fehér-tengeri csatorna építésénél, 1931–1933 (Gulag-gyűjtemény, Tomasz Kizny)

fél évszázaddal a Gulag borzalmi után ez az egyik első lépés a megemlékezés során: ezek az események megtörténtek, az iszonyat, amiről annyi emberi sors tud mesélni, valóság volt. Tehát Galgóczy szövege sok tekintetben egyedülálló abban az óriási szövegüniverzumban, melynek célja a Gulag táborok történetének teljessé tétele, az események feldolgozása.

1 GALGÓCZY Árpád: *A túlélés művészet*, Bp., Valo-Art, 2007, 8.

2 Észak- és Belső-Ázsiában fújó viharos téli szél, mely igen hideg levegőt és havat hoz magával.

3 ÖRKÉNY István: *Lágerek népe, Emlékezők*, Bp., Palatinus, 2011, 15.

Foglyok Vaygach Szigetén, az „OGPU” (Állami Politikai Igazgatóság) Vaygach expedíciója, 1930–1936 (Gulag-gyűjtemény, Tomasz Kizny)

”

„Reggel hat órakor volt az ébresztő, amit néha már alig vártunk, hiszen az éjszaka nagy részét végigvacogtuk, mivel egyelőre sem matracunk, sem takarónk nem volt [...]. Hamarosan meg is kaptuk egész napi kenyérfejadagunkat – egy alig hatvandeckás, öklömnyi dagasztmányt –, a levesnek nevezett, rendszerint poshadt-rohadt káposztalevet, és hét órakor már brigádonként sorakoztunk a kapunál, majd ötösével, többszöri számlálás után kivonultunk a szögesdrót kerítésen kívülre. Itt [...] az őrsparancsnok fellépett a pulpitusára, és elhangzott az a fenyegető szöveg, amely a Gulág minden lágérében ugyanaz volt, és amelyet a lágerek népe reggeli imának becézett:

– Rabok, figyelem! Menet szigorúan ötös sorokban, kezeket hátratéve; beszélgetni, dohányozni, idegen tárgyakat felvenni, elmaradozni, sorból sorba átlépni szigorúan tilos. Ha valaki az oszlopból jobbra vagy balra kilép, az őrség figyelmeztetés nélkül lelövi. Világos?”

■ (Galgóczy Árpád: *A túlélés művészete*, részlet, Bp., Valo-Art, 2007, 11.)

